

De floreenkohieren

J.A. Mol en P.N. Noomen

I N H O U D

INLEIDING	373
1 HISTORISCHE SITUERING	374
2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS	376
Opzet en eigenaardigheden	376
Ordering van de posten	376
Ordering binnen de posten: grootte, eigenaren, gebruikers, naastliggers en floreenbedrag	377
Ontwikkeling 1700-1858	378
De cartografische reconstructiemogelijkheid: koppeling aan kadaster en stemkohieren	379
‘Retrospectieve bezitsreconstructie’	379
Stemkohieren	379
Opzet prekadastrale atlas	380
3 VISUELE KENNISMAKING	382
4 BRONKRITISCH COMMENTAAR	390
Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron	390
Gerelateerde en toetsingsbronnen	390
Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek	391
NOTEN	393
BIJLAGEN	395
A Vindplaatsen	395
B Gedrukte bronnen en literatuur	395

INLEIDING

Met de naam floreenkohieren wordt de bezitsadministratie aangeduid die, op basis van een reeds bestaand systeem, in 1700 op uniforme wijze per gemeente voor de gehele provincie Friesland werd opgemaakt met het oog op een evenredige omslag van de gewestelijke grondbelasting. Deze fiscale grondboekhouding werd sinds 1708 steeds om de tien jaar bijgewerkt en is vrijwel compleet bewaard gebleven tot en met de laatste serie kohieren die in 1858 werd samengesteld. Zij bevat informatie over de eigendom, het gebruik en de ligging van alle grondbezit buiten de omwalling van de steden. Het bijzondere van deze bron is dat het erin beschreven bezit nauwkeurig cartografisch in beeld te brengen is. Dat is mogelijk omdat in de laatste twee series kohieren, uit 1848/1850 en 1858, per bezitseenheid de kadastrale ligging gespecificeerd is. Omdat vanuit de floreenkohieren per dorp en per gemeente verder ook verbindingen gemaakt kunnen worden met andere bewaard gebleven fiscale en politieke administraties, vormen zij een prima vertrekpunt voor zeer divers onderzoek naar de verdeling van macht en rijkdom in de periode vanaf ca. 1500 tot ca. 1850.

1 HISTORISCHE SITUERING

De florenkohieren zijn de voortzetting van de in 1511 opgemaakte Registers van de Aanbrengh, waarvan een groot deel in afschrift bewaard gebleven en uitgegeven is.¹ Deze registers zijn lijsten waarin de landgebruikers het door hen gebruikte land 'aangebracht' (aangegeven) hebben onder vermelding van de huur of huurwaarde, uitgedrukt in de toen in omloop zijnde florenen of goudgulden van 28 stuivers. Ze werden samengesteld op last van de hertog van Saksen om te kunnen dienen als grondslag voor een nieuw te heffen belasting.² Tevoren ontbraken dergelijke leggers zodat de tot dan toe geheven grondbelasting: de zogenaamde jaartax (die soms ook wel floreenbelasting werd genoemd), ongelijk over de dorpen verdeeld was en onregelmatig op de landbezitters en landgebruikers drukte. Voordat de hertog van Saksen in 1500 een centrale landsheerlijke administratie in Friesland vestigde, was het belastingwezen er trouwens nog weinig ontwikkeld. Oorspronkelijk was het de bedoeling van het Saksische bestuur dat de te introduceren belasting de jaartax zou vervangen. Door verzet van diverse partijen is dat niet gebeurd. De floreenbelasting kwam naast de jaartax en werd eerst alleen voor bijzondere doeleinden geheven. Op den duur werd zij echter tot een normale heffing.³ In de achttiende eeuw heet ze 'de aanzienlykste, en den Lande het grootste voordeel aanbrenghende belasting' te zijn.⁴ In 1750 was de floreenbelasting goed voor 700.000 van de 1.100.000 caroligulden die het gewest Friesland aan inkomsten uit directe belastingen kon boeken.⁵ De eerste aanbrenghregisters uit 1511 werden niet overal op dezelfde wijze opgemaakt. Ze zijn ook niet allemaal even uitvoerig. In het algemeen stelden de opstellers zich tevreden met de opgave van de huurwaarde door de gebruikers zelf. Grootte en grondgebruik werden soms wel vermeld, hoewel nergens de grootte nauwkeurig werd opgemeten. In verschillende westelijke grietenijen, zoals in de Franeker Vijf Delen, werden oppervlakte en grondgebruik in het geheel niet vermeld. De betreffende registers zijn daardoor zeer summier. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld het register van Wymbritseradeel waar de grietman bij zijn informatie ook de afzonderlijke percelen met hun grootte, grondgebruik, toponiemen en naastliggers liet beschrijven.

Wilde men deze leggers van 1511 kunnen blijven gebruiken, dan dienden ze regelmatig te worden herzien. Vermoedelijk gebeurde dit ook wel. In 1540 zijn bijvoorbeeld de goederen en landerijen van Leeuwarderadeel en Ferwerderadeel opnieuw beschreven.⁶ Bij toeval zijn daar afschriften van overgeleverd. Maar van de andere tussentijds gewijzigde registers is nauwelijks iets bewaard gebleven.⁷ Bij veranderingen werd overigens niet de huurwaarde van dat moment genoteerd: tot 1858 hield men de oorspronkelijke huurwaarde in florenen aan die in 1511 had gegolden.

Indeling in grietenijen, steden en kwartieren

Uit: J.A. Faber, *Drie eeuwen Friesland. Economische en sociale ontwikkelingen van 1500 tot 1800 II* (Leeuwarden 1973) 609.

2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Op 27 februari 1700 werd besloten de aanbren- of floreenregisters – later doorgaans floreenkohieren genoemd – over de gehele provincie opnieuw te laten opmaken volgens een vast en uniform schema. Daarbij dienden evenals in 1511 per gebruikseenheid de namen van gebruiker en eigenaar te worden opgegeven, de grootte in pondematen, de naastliggers en het aantal op die eenheid rustende floreenen, de oorspronkelijke huurwaarde dus naar de bedragen die in 1511 hadden gegolden.

Behalve voor de omslag van de floreenbelasting werden de floreenkohieren vanaf het begin ook gebruikt als grondslag voor de heffing van diverse gemeentelijke, kerkelijke en waterschapslasten.

Opzet en eigenaardigheden

‘Uniform’ betekent voor de zeventiende en achttiende eeuw uiteraard iets anders dan voor de negentiende of twintigste eeuw. Wie de overgeleverde kohieren van de diverse grietenijen (de dertig plattelandsgemeenten) en steden raadpleegt, zal onderling op nogal wat verschillen stuiten. Niettemin is er wel een vaste lijn aan te wijzen.

Ordening van de posten

In de ‘nieuwe’ kohieren van 1700 zijn de posten meestal naar de eigenaars gerangschikt, en wel zo dat iedere eigenaar doorgaans zoveel posten in het register heeft als hij verschillende huurders had.⁸ De volgorde van eigenaars is echter niet in elk dorp dezelfde. Vaak worden de saten, de volwaardige agrarische bedrijven dus, het eerst genoemd, meestal volgens een traditioneel geografisch patroon, van buurschap naar buurschap. Men vindt die saten ook wel als plaats, stellen of soolsteden aangeduid. Deze termen hebben trouwens alle een tweeledige betekenis. Ze werden en worden gebruikt zowel voor het huis met de huisstede alleen, als voor het huis met alle bijbehorende landen. Hier gaat het ons uiteraard om de sate in die tweede betekenis.

De landerijen die tot de verschillende geestelijke fondsen van de plaatselijke kerk behoorden, vindt men niet meer zoals in 1511 vooraan in de registers. Ze worden tussen de andere in vermeld of worden aan het eind apart gerubriceerd. Na de saten volgen dan de zogenaamde ‘losse landen’, die niet vast tot een sate behoorden en vaak van gebruiker wisselden. Van oorsprong zijn dit vaak percelen van uiteengevallen bedrijven of delen van eertijds gemeenschappelijk gebruikte hooilanden. Ook veel kerkelijk goed in en om het dorp werd in de loop van de tijd als

los land aan allerlei arbeiders, koemelkers en ambachtslieden verhuurd. Niet altijd zijn de saten overigens het eerst beschreven. Het komt ook voor dat zij tussen de losse landen in geregistreerd staan. Ze worden dan vaak als zodanig aangeduid, maar dikwijls ook niet. In het laatste geval kunnen ze alleen uit het aantal florenen met enige zekerheid worden afgeleid.

De verschillende posten, saten en losse landen, zijn in de meeste kohieren van 1700 en 1708 niet genummerd. Ze zijn door interlinies van elkaar gescheiden. Soms heeft men ze echter achteraf van nummers voorzien. Pas in de kohieren uit 1718 en volgende jaren, die in dezelfde volgorde als in 1700 werden opgesteld, kregen ze een nummer, dat nadien steeds vast is aangehouden. We kunnen dan dus spreken van floreennummers.

Ordering binnen de posten: grootte, eigenaren, gebruikers, naastliggers en floreenbedrag

Per post wordt in de kohieren steeds de oppervlakte vermeld met de in de streek gebruikelijke landmaten. In het grootste deel van Friesland, in de akkerbouw-, kleiweide- en deels ook in de veenweidegebieden is dat pondemaat (0,3675 ha). In het veenweidegebied is het hooiland ook vaak in dagmad of mansmad (anderhalve pondemaat of 0,5512 ha) berekend. In het kleiweidegebied is daarnaast nog vaak sprake van de koegang of koegras (eveneens anderhalve pondemaat). In een deel van de zand- en veenstreken, zoals in de Stellingwerven, waar sprake is van strookvormige saten of doorgaande plaatsen ontbreken oppervlakte-aanduidingen. Om de grootte aan te duiden volstond men hier met de vermelding van de breedte, de afstand langs de weg waaraan het erf gelegen was, in (konnings)roeden (ca. 3,9 m). De lengte, die het hele dorpsgebied kon beslaan, tussen bijvoorbeeld een waterloop en een andere begrenzing, werd dan als bekend verondersteld. In de laatste twee series kohieren zijn soms naast de oude maten ook de kadastrale groottes opgetekend. Vaak ook zijn zonder nadere toetsing alleen de oude maten in nieuwe omgerekend. Waar wel de kadastrale oppervlakten opgegeven zijn, komen die doorgaans globaal overeen met de oude maten. Er kan echter sprake zijn van grote verschillen.

Na de opgave van de eigenaar volgt die van de gebruiker. Voor de oudste kohieren, uit 1700 en 1708, is niet in alle grietenijen vastgehouden aan het voorschrift om ook de gebruikers te noemen. In de kohieren van 1700 voor Wonseradeel en Wymbritseradeel vindt men ze bijvoorbeeld slechts onregelmatig geregistreerd. In latere kohieren blijken de gebruikers echter wel overal te zijn vermeld.

In de kohieren uit de achttiende eeuw wordt dan vervolgens de ligging aangegeven door opgave van de naastliggers ten noorden, oosten, zuiden en westen. Meestal betreft het dan de belendende eigenaars. Vaak ook worden hier wegen, vaarten, meren en andere natuurlijke begrenzingen als naastligger genoemd. In de kohieren van 1848 (1850) en 1858 is afgezien van deze belendingsopgave, omdat met de kadastrale perceelsaanduiding kon worden volstaan.

Aan het eind van elke post en onderpost is steeds het floreenbedrag vermeld. De floreen of goudgulden bestond uit 28 stuivers. De stuiver bestond op zijn beurt weer uit zestien penningen. Per post zijn de bedragen van de subposten doorgaans getotaliseerd. Deze totalen vindt men per bladzijde ook weer opgeteld.

Ontwikkeling 1700-1858

Zoals gezegd dienden de floreenkohieren om de tien jaar te worden herzien, steeds tegelijkertijd met de hierna nog te bespreken stemkohieren. Na de eerste herziening, die plaatsvond in 1708, heeft men zich aan die tienjarige periode gehouden. Er werden steeds dubbele series vervaardigd waarvan de ene in de Rekenkamer van de Staten van Friesland bleef en de andere in de secretarieën van de desbetreffende grietenijen en steden. Zodoende vinden we de floreenkohieren zowel in de archieven van de gemeenten als in die van de provincie.

In beide reeksen ontbreekt het jaar 1808. In 1806 werd namelijk de floreenbelasting afgeschaft door het toenmalig wetgevend gezag om plaats te maken voor een nieuwe belasting op onroerende goederen, de verponding. De nieuw op te zetten kadastrale registratie moest daarvoor de omslagbasis bieden. Daardoor verloren de floreenkohieren hun oorspronkelijke functie. Omdat ze evenwel in gebruik bleven voor de omslag van dijklasten, grietenijlasten en omslagen ten behoeve van het onderhoud van kerken, pastorieën en scholen, werd na de Franse tijd de tienjarige herziening opnieuw aanbevolen.⁹ Vandaar dat er voor de jaren 1818, 1828, 1838, 1848 (in sommige grietenijen 1850) en 1858 ook nog kohieren voorhanden zijn. Overigens zijn de kohieren vanaf 1838 slecht geactualiseerd voor wat betreft eigenaren en gebruikers. Eerst na 1864 raakten ze geheel in onbruik, toen de dijksfloreenen werden afgeschaft. Men heeft toen van verdere revisie afgezien.

Bij die tussentijdse herzieningen moesten steeds alle wijzigingen worden ingeschreven: betreffende nieuwe eigenaars en gebruikers, splitsing van de sate, verlegging van de floreenlast op andere percelen, etc. Indien een eenheid 'door verkopinge by perceelen, scheydinge en deylinge, of onder welken anderen tytel of manieren van aliënatie het zoude mogen wezen' zou worden gedeeld, zou die eenheid desondanks geadministreerd moeten worden 'als of die scheuringe en deylinge niet was voorgevallen'. Alleen door onderafdelingen binnen de oorspronkelijke eenheid mocht worden aangetekend hoe de nieuwe eigendomssituatie was geworden.¹⁰ Soms kregen die aparte nummers, zoals in Weststellingwerf. Dan vormden bijvoorbeeld de nummers 1a, 1b en 1c van 1858 samen de oude sate 1 van 1700. Meestal is er in de kohieren van na 1700 echter sprake van ongenummerde onderposten. Elke onderafdeling moest in ieder geval evenredig naar de waarde bijdragen om het bedrag van de oorspronkelijke eenheid op te brengen. Op die wijze is als het ware elke oorspronkelijke post op den duur versteend tot een fiscaal 'mini-district'.

De cartografische reconstructiemogelijkheid: koppeling aan kadaster en stemkohieren

‘Retrospectieve bezitsreconstructie’

Eén van de aantrekkelijke kanten van de floreenkohieren is dat de gegevens op betrekkelijk eenvoudige wijze op kaart vastgelegd kunnen worden; dit niettegenstaande het feit dat de floreenkohieren zelf elk cartografisch houvast missen. Hierboven werd al gemeld dat in de laatste twee series kohieren uit 1848/1850 en 1858 per sate, of liever per floreennummer, bijna alle kadastrale nummers van de bijbehorende percelen bijgeschreven zijn. Zoekt men nu op het oudste kadastrale minuutplan deze nummers op en kleurt men ze in, dan heeft men in beginsel de ligging en begrenzing van het oorspronkelijke floreennummer in kaart.¹¹ Het was Postma die in 1934 voor het eerst een proeve van zo’n reconstructie gaf.¹² Zijn voorbeeld is later door tal van andere onderzoekers gevolgd, in het bijzonder voor lokaal-historische en toponymische, en een enkele maal ook voor geografische studies.¹³

In de praktijk doen zich bij deze ‘retrospectieve bezitsreconstructie’ wel enige moeilijkheden voor. Zo moet worden gemeld dat, indien in de loop van de tijd aangrenzende bedrijven in handen van dezelfde gebruiker en eigenaar kwamen, in de opgave van de kadastrale nummers de oorspronkelijke eenheden niet altijd meer te herkennen zijn. Daarnaast is in enkele streken, bijvoorbeeld in de Zuidwesthoek van Friesland, de floreenadministratie in de loop van de achttiende eeuw zo drastisch gereorganiseerd dat de aansluiting met 1700 vaak moeilijk te vinden is.

Voor het overgrote deel van Frieslands gemeenten blijkt de reconstructie echter weinig problemen op te leveren. Met het oog op het belang ervan voor het historisch onderzoek besloot de Fryske Akademy te Leeuwarden in het midden van de jaren tachtig op basis van de floreenkohieren een gemeentegewijs opgezette atlas uit te geven die het landbezit in 1700 en 1640 in kaart brengt, met opgave van eigenaars en gebruikers: de zogenaamde *Prekadastrale Atlas fan Fryslân*. Deze verschijnt per gemeente steeds samen met een aflevering van de *Kadastrale Atlas*, waarin de oudste kadastrale minuutplannen en de gegevens uit de Oorspronkelijke Aanwijzende Tafels (OAT’s) worden gepresenteerd. Eind 1999 was deze serie atlassen gevorderd tot met deel 12 en besloeg zij vrijwel geheel Westergo. De serie wordt letterlijk voortgezet op zijn elfendertigst, totdat alle elf steden en dertig grietenijen beschreven en getekend zijn. Een globaal publicatieschema is bekend bij de Fryske Akademy.¹⁴

Stemkohieren

Dat de reconstructie voor de plattelandsgemeenten verder terug in de tijd gevoerd wordt dan 1700, namelijk tot 1640, is mogelijk dankzij de aansluiting die gerealiseerd kan worden tussen de floreenboekhouding en een andere bewaard gebleven administratie: de stemkohieren. Deze registers dienden geen fiscaal maar een politiek doel. Zij werden opge-

maakt en regelmatig bijgehouden om het stemrecht van de satebezitters vast te leggen. De satebezitter had namelijk in het gewest Friesland in de tijd van de Republiek letterlijk stem in de staat.¹⁵ Hij mocht de grietman (bestuurder en rechter van een vele kerkdorpen omvattende landsgemeente) kiezen en kon zelf als grietman worden gekozen. Om ieders stemrechten te kunnen bepalen moest per grietenij een administratie van de saten bijgehouden worden. Tot 1640 werd dat aan de afzonderlijke grietenijen overgelaten die daartoe ieder een eigen systeem aanhielden. Omdat daarin nogal wat onregelmatigheden voorkwamen die tot misbruik en fraude leidden, besloten de Staten van Friesland in 1640 de stemadministratie geheel opnieuw op te zetten volgens een uniform model. Dit gebeurde in de zogenaamde stemkohieren. De oudste series zijn bewaard gebleven, evenals de serie uit 1698. Na dat jaar werden ze om de tien jaar opgemaakt. Vanaf 1708 lopen ze tot en met de laatste serie uit 1788 steeds gelijk op met de floreenkohieren, waarmee ze vaak samen ingebonden zijn.

De stemkohieren bevatten minder informatie dan de floreenkohieren. Per nummer (van de sate) geven ze alleen de namen van de (stemhebbende) eigenaar en gebruiker. Door het spoor van de namen te volgen is het daarmee echter wel mogelijk een verbinding met de floreenkohieren tot stand te brengen en aldus een sprong in de tijd terug te maken tot 1640. Strikt genomen kan dat laatste alleen voor de huissteden van de betreffende saten, omdat het stemrecht alleen op de huisstede lag. In de praktijk verschilden de omvang en ligging van de stemhebbende saten in 1640 in de meeste grietenijen overigens niet veel van de in 1700 precies te lokaliseren saten. Er moet echter rekening worden gehouden met de politiek van veel stemmenbezitters (lees: de Friese aristocratie) om stem en sate van elkaar te scheiden, vervolgens de stem te behouden en de sate al dan niet in percelen te splitsen en te verkopen.¹⁶ Met name in de minder goed renderende landbouwgebieden in het Lage Midden en de Zuidwesthoek bleek dat een aantrekkelijke optie toen in de tweede helft van de zeventiende eeuw een langdurige agrarische depressie inzette.

Voor de overstap is in de meeste gevallen nog een kleine puzzelronde nodig, omdat lang niet in elke grietenij de nummering van de stemboekhouding gelijk is aan die van de floreenkohieren. Met name in veel 'klei'-grietenijen in het noorden en westen van de provincie hebben de floreen- en stemkohieren een andere omgang langs de saten. In zulke gevallen brengt een vergelijking van eigenaars en pachtersnamen in latere kohieren meestal uitkomst.

Opzet prekadastrale atlas

Zodoende bestaat de prekadastrale atlas uit twee onderdelen, naast de bij de kadastrale atlas geleverde minuutplans: 1. een dorps- en sate-gewijs geordend register met de essentiële gegevens uit de floreenkohieren van 1700 en de stemkohieren van 1640 plus de kadastranummers van 1848/1850; 2. een aantal kaartjes waarop per dorp schematisch de be-

grenzing van de saten van 1700 is ingetekend. Als basis ervoor wordt steeds een uitsnede gebruikt uit Wopke Eekhoff's *Nieuwe atlas van de provincie Friesland* (Leeuwarden 1849-1859), omdat deze gefundeerd is op de kadastrale minuutplans en bijbladen. In bijgevoegde illustraties vindt men bij wijze van voorbeeld het register en het overzichtskaartje van het kerkdorp Oosterwierum in de oude gemeente Baarderadeel (tegenwoordig Littenseradiel) in het hart van het kleiweidegebied van Westergo, ruwweg tussen Leeuwarden, Sneek en Bolsward gelegen.

3 VISUELE KENNISMAKING

- 1 Floreenkohier van 1700 van Baarderadeel met betrekking tot de eerste drie posten van het dorp Oosterwierum. De indeling in acht kolommen (eigenaars; gebruikers; vier naastliggers: ten oosten, westen, zuiden en noorden; grootte en floreenbedrag) spreekt voor zichzelf. De nummering in de linkermarge boven de namen der eigenaars is hier met dezelfde hand aangebracht en stamt dus reeds uit 1700.
- 2 Floreenkohier van 1768 van Baarderadeel met betrekking tot de eerste post van het dorp Oosterwierum. Deze pagina beschrijft dezelfde posten als die van 1700. De indeling is enigszins gewijzigd. Links vindt men nu de nummering en de eigenaar(s). De middenkolom bevat alle informatie over de gebruiker en de naastliggers, terwijl de twee rechterkolommen de grootte en de floreenbedragen geven.
- 3 Floreenkohier van 1848 van Baarderadeel met betrekking tot de eerste post van het dorp Oosterwierum. In de linkerkolom zijn onder het floreennummer en de grootte de kadastrumnummers opgenomen. In de middenkolom is alle informatie over de eigenaar(s) en gebruiker opgenomen. De rechterkolom geeft het floreenbedrag.
- 4 Cartografische reconstructie van het grondbezit te Oosterwierum (Fr. Easterwierrum: voorheen gemeente Baarderadeel, nu Littenseradeel) anno 1700, uit de *Prekadastrale Atlas fan Fryslân 5, Baarderadiel*, p. 50. De nummers verwijzen naar de floreennummers.
- 5 Uitsnede uit het blad Baarderadeel van de *Nieuwe Atlas van de provincie Friesland* door W. Eekhoff, met daarop het dorp Oosterwierum.
- 6 Uitsnede uit het registerdeel van de bezitsreconstructie voor Oosterwierum (Fr. Easterwierrum), met opgave van eigenaars en pachters in 1700 en 1640, uit de *Prekadastrale Atlas fan Fryslân 5, Baarderadiel*, p. 52. Dit registerdeel is onderverdeeld in drie hoofdrubrieken: 1. floreenkohier 1700; 2. floreenkohier 1848 (soms 1850); en 3. stemkohier 1640. Het 1700-part begint meteen met het floreennummer, dat overigens verwijst naar het nummer op het reconstructiekaartje (afb. 4). Dan volgt de oppervlakte in pondematen, die doorgaans correspondeert met de opgave in hectares van het floreenkohier van 1848. Daarna wordt het floreen(omslag)bedrag gegeven, uitgedrukt in goudguldens van 28 stuiver. De opsomming van de eigenaars en gebruikers in de volgende kolommen spreekt voor zich. In de rubriek 'ferskaat' (varia) zijn toponiemen opgenomen alsmede de naastliggers die ter oriëntatie direct van belang zijn, zoals kerkelijke goederen en vaarten en wegen. De rubrieken van het floreenkohier van 1848 geven de kadastrale grootte en de kadastrale perceelsnummers. De drie kolommen onder het stemkohier van 1640 bevatten achtereenvolgens het stemnummer (dat in dit register niet blijkt af te wij-

ken van het floreennummer). Een bijzonderheid voor Baarderadeel is dat in 1640 bij de gebruikers ook wordt gemeld welke religieuze overtuiging ze waren toegedaan.

1
Floreenkohier van 1700.

<u>Eygenars</u>	<u>Bruijkers</u>	<u>Oefften</u>	<u>Naaftlegers</u>	<u>Oefftervierum</u>	<u>Neerden</u>	<u>Landen</u>	<u>Floreen</u>
			<u>Zweten</u>	<u>Zuiften</u>		<u>Landen</u>	
N:1 P. Petrus noje dooris	Melle Genties	Leersweg	Errou' Roosma	Korckel laet	Leersweg	64	{ 19 - 19 -
N:2 De Rattorie	waastuade Slijnt	Jooffs	Burmaria laet	Errou' Botnia	Errou' Roosma	69	{ 27 - -
N:3 Catharina Irma wid: Roosma	ynse Gelfe	Leersweg	Cathorie Penne	Korckel laet	Leersweg	106	{ 24 - 12 -

Oosterwieuw.N: 1.23 Ben byna 52 R.
(64 pond.)

Een plaats groot drie en twintig bunderen bijna twee en vijfzig roeden (vier en zestig peddelmaten) met negentien floeren en veertien steigers.

Van Godewicium.
Julie A. n: 10.
Leke B. n: 61, 62,
238, 250, 274, 295,
298, 299, 300, 10.

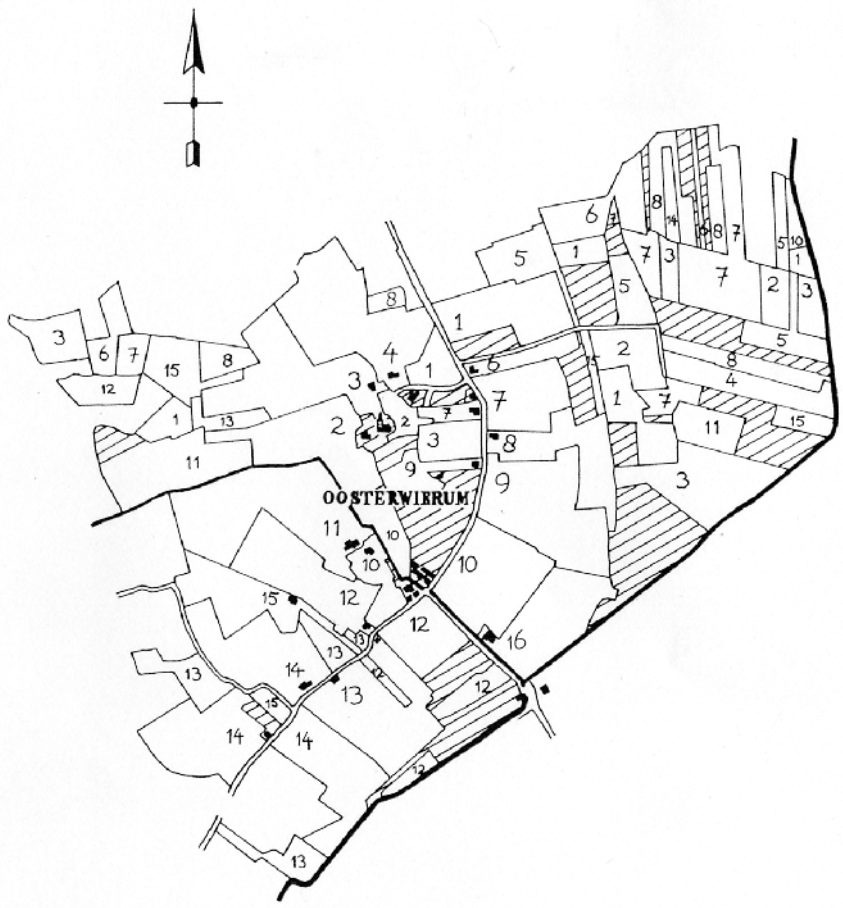
Catharina Mulier teluurw. eig. voor 1/4
Dirkhe Lonic Mulier aldaar, eig. voor 1/4
Christje Hartinga Mulier aldaar, eig. voor 1/4
Jacoba Catharina J. geb. d. v. Mulier aldaar, eig. voor 1/4

M: Gerrit Nicolaas Mulier aldaar, vruchtgebruiker, geb. H. F. Engerinda.

23 ben byna 52 (64 pond) ten O. de Heerenweg ten S. en W. van Schellinga, landt van Wageningen.

bevaard met

19 - 14 -

4
Cartografische
reconstructie.

5
 Uitsnede uit het
 blad Baarderadeel.

6
Uitsnede uit het registerdeel van de
bezitsreconstructie voor Oosterwierum.

EASTERWIERRUM

FLORENWOHIER 1700		FLORENWOHIER 1848		STINWOHIER 1640				
nûmer gr. ps.	floreten	eigener	brûler	ferboast	grutte	kodesterrûmers	nûmer eigners	brûkers
15	40.5	15-0-0	vr. Helena van Botnia, wed. Burmania	Ryrtje Douwes	14-68-0	Oew A133 B11 17 112 121-125 127 130 135	15	jufr. Botnia
<p>voors. 15-0-0 papiat</p>								
LCS LANT:								
(16)	33	11-0-0	Siderius en Stellingwerff	Pytar Ellinghs	de Swettevaert O, de Vaert Z	12-12-0	Oew A200-207	
(17)	8	2-14-0	Wybren Heerkes	Rienk Dirx wed.		2-94-0	Oew B81	
(18)	7	1-14-0	hr. Lanny c.s.	Ronke Johannes	Schilleaarder kerckelant Z	2-57-0	Oew A135	
(19)	5	1-0-0	Harlinger Weeshuys	Fybe Tietes	de Heerewegh O, de Wegh Z	1-84-0	Oew B79	
(20)	5	2-0-0	Ytske Trummer	Ryrd Ypes	Kerckelant W, pastorie-lant N	1-84-0	Oew B239	
(21)	5	1-14-0	hr. Beuker en Bruynna wed.	Willem Dirx	Schilleaarder opvaert O	1-84-0	Oew B6	
(22a)	1	0-14-0	Reyner Douwes	selfs	pastorie-lant Z	0-73-0	Oew A354	
(22b)	1	0-14-0	deselve	selfs	Swalve O	0-55-0	Oew A354	
(23)	1.5	0-21-0	kerke tot Oostervierum	Sybrén Siches		2-20-0	Oew B214-216	
(24)	6	1-14-0	vr. Botnia, wed. Burmania	Gerloff Jouws	de Stroomaloot O, de Swarvder vaert N	4-41-0	Oew B7-9 21-22 87-97 126 236-237	
(25)	12	3-0-0	dr. Zacheus van Giesmenlich	Cornelis Wierma				
(26)	8	3-0-0	Burmania erv. c.s.	Beern Beerns	pastorie-lant O	4-22-0	Oew B7-9 21-22 87-97 126 236-237	is op nr. 7 gebragt
(27)	11.5	4-8-8	Meltie Snoelvé	Gerben Huygs	pastorie-lant van Ruwert			
(28)	16	4-0-0	burgm. Looocma	Gerben Huyghs	de Swettevaert O	5-88-0	Oew B209-210 212	
(29)	7	2-0-0	burgm. Looocma	Gerben Huygs	de Swettevaert O	2-57-0	Oew B211	
(30)	9	4-0-0	Frencke Pier Heins wed.	Gerloff Jans	Kerckelant W	3-31-0	Oew B240-241	
(31)	5	2-14-0	Hessel Johannes	Sipke Sierck	't Nieu Far	1-84-0	Oew B114-120 134 136-140 306; Brd E119	
<p>132-133 135 137 146 561</p>								
INKOMENDE FLOREN:								
(11)*	2-0-0	Willem Meynerts		zathe tot Bosum, schiet hier tot Oostervierum	1-47-0	perceel land op nr. 10 te Bosum: Oew B128		
(12)	1-14-0	de erv. van de hr. Burmania c.s. toebehorende	Lees van Jaelger Poekes	zathe tot Bosum, schiet hier	de zathe op nr. 1 te Bosum: Brd E28-37; Oew B1 5	Brd D75-76;		

*1: GERBADA (1433; 1441; 1451; 1501), GERBONDA (1718), SJOCH: OPO I 61, 84, 124; PS Friesland, 377hs; RAF, RA RBA KI, 1580 (månlinge meifdeling dr. Ph.H. Erunder).
*2: PASTORIE en PASTORIEFFENNE (FC1700 sub FC3).

EASTERWIJERRUM

FLOERENKROHIER 1700		FLOERENKROHIER 1848		STINKCHIER 1640			
nûmer gr. fm	floeren	eigener	brûker	grutte	kadasternûmers	nûmer eigeners	brûkers
1*	64	19-14- 0	dr. Petreus nom.ux.	ferboakt d'Heerewegh O, kerckelant Z	Osw A10; B10 61-62 238 274 295 298-300	1	Jr. Tisaert van Walte, gereformeerd
2*	69	27- 0- 0	de pastorie	een stucien verhuert	Osw B20 23-25 52 54 57 85-86 251-253 271 330-331	2	wegun d'pastorye: d'pastoor Kingma
3*	106	24-12- 8	Catharina Dons, wed. Roema	Ynse Gerlofs Pastoriferme W, kerckelant Z	Osw A9 136; B18 26-27 29 43-48 75 232-234 268 273 307	3	Jentle Sytaes kerkganger; Phillips Heyns kerkganger
4	65	21-14- 0	de hr. Doys	Albert Gerlofs	Osw B28 30 32-33 39-42 58-60 259-260	4	Seerp Wopches papist
5	54	23- 0- 0	Burmanis erv.	Reynr Douwes c.s.	Osw A152 356; B285 272 276 292 297	5	Jacob Sibrents kerkganger
6	40	16-21- 0	mr. Overingh c.s.	Claes Tiallings N	Osw A8 153; B2 246-248 284 289 293 296 301	6	Mesge Popma in Ilist 16-21- 0 papist
7	59	24- 0- 0	Burmanis erv.	Beern Beerns	Osw B3 70-74 242-245 254 256 267 269-270 279 281-282 290	7	Baeff Jens wed. kerkganger
8	40	17- 0- 0	Burmanis erv. en vr. Botnia de stulle; Kerckelant Burmanis	Pybe Tietes	Osw B16 37 213-215 224 226-231 261 280 286	8	Tiete Elis, kerkganger; Ate
9*	60	18- 0- 0	vr. Helena van Botnia, wed. Burmanis	Jan Jacobs	Osw B53 76-77 83 217-223 255	9	Feyches, papist
10*	61.5	17-14- 0	desclve vrou	Gerloff Jouws	Osw B84 102-106 196-199 275; Bnd D74	10	Eynte Maynerts kerkganger
11*	71	22- 0- 0	Burmanis erv.	Johannes Symens	Osw B7-9 21-22 87-97 126 236-237	11	Pyeter Hettis papist
12*	66	25-14- 0	de hr. Doys	Folkeert Jens	Osw B4 96-101 107-110 142 147 156 159-160 162 324	12	Mesge Pieters kerkgangers
13	71.5	25- 0- 0	de hr. Doys	Wopke Seerps	Osw B19 111 113 129 149-155 157; Bnd E114 116 134 142	13	Taeche Lourens papist
14*	90	27-21- 0	desclve hr. Doys	Rienk Dircox wed. W en Z	Osw B114-120 134 136-140 306; Bnd E119 132-133 135 137 148 561	14	Abbe Dircox, papist
							Jan Jacobs papist

4 BRONKRITISCH COMMENTAAR

Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron

Bij het gebruik van de floreenkohieren voor het vergaren van kennis over landbezit en landgebruik dient men te bedenken dat het om een fiscale bron gaat. Ze bevatten alleen informatie over het land dat belast was. Niet belast land komt er niet in voor. Zulk floreenvrij land bestond uit ruwweg drie categorieën: het onland of onontgonnen land, dat met name in de heide-, zand-, en hoogveengebieden vrij groot van omvang kon zijn; het geprivilegieerd land dat ooit om de een of andere reden vrijgesteld was van belastingheffing. Het kan daarbij gaan om goederen van de kerk of van een adellijke familie. Meestal beperkte zulk land zich tot de huisplaats en het bijbehorende erf. In het algemeen was het zeer gering van omvang; en ten slotte de bebouwing en de huispercelen in de dorpen: deze waren in het algemeen niet belast, enkele dorpen en 'vlekken' (tot stedelijke agglomeraties uitgroeide dorpen) als Tzummarum, Akkrum, Pingjum en Makkum daargelaten.

De relatieve hoogte van het floreenbedrag geeft een indicatie van de waarde van het land. Men moet er wel rekening mee houden dat voor sommige grietenijen en ook voor enkele stadsgebieden in de Zuidwesthoek sprake kan zijn van gedeeltelijke overheveling van floreenlasten van percelen in het ene dorp op percelen in het andere.¹⁷ Vele, reeds door de agrarische depressie verarmde eigenaars konden hier in het begin van de achttiende eeuw de floreenbelasting en andere heffingen niet meer betalen en droegen daarom tal van 'insolvente' landerijen over aan de Staten, die ze van de floreenbelasting bevrijdden en meteen weer in de verkoop brachten; zulke landerijen bleven dan wel nog bezwaard met de gewone dijks-, grietenij-, dorps- of stadslasten. De nieuwe floreenomslagbedragen die daartoe in de kohieren werden opgetekend, waren veel lager dan de oude en heetten dus 'lichte floreenen'. Ze worden overigens wel steeds als zodanig in de registers aangeduid.

Een ander verschijnsel waarmee voor met zwaar dijksonderhoud belaste grietenijen rekening moet worden gehouden, is dat land in één dorp mede belast kan zijn op percelen in een of meer andere dorpen. Met name in zuidelijk Wonseradeel blijken op grote schaal floreenen te zijn 'verlegd' van aan zee grenzende dorpen als Piaam, Idskenuizen op land in meer landinwaarts gelegen dorpen.

Gerelateerde bronnen

Zoals hierboven toegelicht werd, kunnen de floreenkohieren rechtstreeks gerelateerd worden aan twee andere belangrijke historische bronnen uit

andere perioden, te weten de kadastrale administratie en de stemkohieren: de één naar voren, en de andere verder terug in de tijd.

Voor wat de verbinding met het kadaster betreft, kan hier nog onderstrept worden dat de floreenkohieren de kadastrale bronnen in twee opzichten op waardevolle wijze aanvullen. Het eerste is dat waar de kadastrale leggers en Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels volstaan met de opgave van alleen de eigenaar, de floreenkohieren naast de eigenaars ook steeds de gebruikers noemen.¹⁸ Het tweede is dat de floreenkohieren, anders dan de kadastrale bronnen, het gedeelde eigendom specificeren.¹⁹ Waar de kadastrale bronnen per perceel alleen een hoofdeigenaar noemen, geven de floreenkohieren in het algemeen de namen van al de eigenaren met hun respectieve aandeel in het meervoudige eigendom, soms zelfs gespecificeerd tot in duizendsten.

Minder rechtstreeks, maar zeer zeker ook met belangwekkende resultaten, kunnen de gegevens uit de floreenkohieren per dorp en per grietenij verbonden worden aan vrijwel alle andere bewaard gebleven fiscale en onroerendgoedadministraties in de archieven van de Staten, alsmede met alle onroerendgoedregistraties in de rechterlijke archieven.²⁰ Dat wil zeggen, de personen die in die administraties voorkomen, kunnen doorgaans eenvoudig teruggevonden worden in de floreenkohieren. Wat die eerste groep betreft kan men denken aan de Reëelkohieren (1711-1805) en de Speciekohieren (1748-1805), die betrekking hebben op rechtstreekse belastingen waarmee de inkomsten uit de floreenbelasting konden worden aangevuld. Het zou te ver voeren hier de opzet van deze administraties toe te lichten.²¹ Slechts zij vermeld dat de hierin opgetekende namen van aangeslagenen in het algemeen zonder veel problemen in de floreenkohieren teruggevonden kunnen worden.

Datzelfde geldt voor de namen en goederen die in de oude rechterlijke archieven van de Nedergerechten (grietenijen en steden) voorkomen. Waar ook maar sprake is van eigenaars en gebruikers van onroerend goed: in hypotheekboeken, proclamatieboeken, collateraalboeken, autorisatieboeken, inventarisatieboeken, weesrekeningboeken en testamenten, kan doorgaans met succes een poging tot identificatie in de floreenkohieren worden gedaan.

Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek

We kunnen niet zeggen dat de floreenkohieren de afgelopen decennia totaal terzijde gelaten werden door historici. Streek- en dorpsonderzoekers hebben ze regelmatig geraadpleegd voor het achterhalen van de geschiedenis van afzonderlijke boerderijen en hun bewoners. Ook zijn ze wel gebruikt om er eigendoms- en pachtverhoudingen mee te reconstrueren.²² Toch bieden ze als bron voor met name sociaal-economisch en agrarisch historisch onderzoek meer mogelijkheden dan tot dusver zijn benut, zeker wanneer gebruik gemaakt wordt van de karteringsmogelijkheden.

Met name lenen ze zich voor gedetailleerde studies op regionaal en lokaal niveau, ter toetsing of nuancering eventueel van algemene trends. Dat geldt dan in de eerste plaats voor de periode waaruit ze zelf dateren en waarop ze rechtstreeks betrekking hebben: 1700-1858. Doordat ze om de tien jaar de stand van eigendom, gebruik en fiscale waarde van vrijwel het gehele agrarisch waardevolle bezit in Friesland weergeven, laten ze toe de ontwikkeling van de agrarische structuur, rijkdom, machts- en gebruiksverhoudingen nauwkeurig te volgen. Daarbij kunnen de inzichten verder verbreed worden wanneer de gegevens over bezit en gebruik via de koppeling aan het kadaster gerelateerd worden aan die van bodemwaardering en bebouwing.

Tenslotte is er nog een belangrijk onderzoeksperspectief voor mediëvist²³. Door de betrekkelijk grote continuïteit van de saten in Friesland, onder meer als gevolg van erfrechtelijke structuren, hebben de negentiende-eeuwse huisplaatsen vaak een oorsprong die tot in de Middeleeuwen teruggaat. Het kaartbeeld van 1700/1640 dat met behulp van de floreenkohieren gereconstrueerd kan worden, heeft daardoor in sommige opzichten zeggingskracht voor de situatie in vroeger tijden. Daarbij is voor bepaalde categorieën bezit voor de meeste, in economisch en politiek opzicht belangrijke grietenijen van Westergo en Noordelijk Oostergo een reconstructie terug in de tijd, tot het begin van de zestiende eeuw mogelijk. Er moet dan van 1640 overgestoken worden naar overgeleverde zestiende-eeuwse grondboekhoudingen als de Beneficiaalboeken van 1543/1544, de al genoemde aanbrenregisters van 1511 en 1540 en lijsten van door de Staten van Friesland in 1580 in beslag genomen kloostergoederen. Drie categorieën zijn daarbij doorgaans met succes te volgen: het bezit van pastorieën en andere kerkelijke fondsen, de goederen van kloosters en de goederen van adellijke families. Voor de methodiek van het 'oversteken' zij verwezen naar andere literatuur.²⁴ Met die drie categorieën heeft men in principe ook de belangrijkste bezitters en 'machtsuitoefenaars' van omstreeks 1500 in beeld. Het laat zich raden dat het zicht daarop het onderzoek naar de machtsverhoudingen in de Middeleeuwen en de nederzettingsontwikkeling sterk kan bevorderen.

NOTEN

- 1 Zie het overzicht bij J.A. Mol en P.N. Noomen, *Prekadastrale Atlas fan Fryslân. De pleatsen fan 1700 en 1640 neffens de floreen- en stimkohieren II en III* (Weststellingwerf) (Leeuwarden 1989) 31.
- 2 O. Postma, 'Over aanvang en eerste tijd van de floreenbelasting in Friesland', *De Vrije Fries* 42 (1955) 132 e.v.
- 3 J.H.F.K. van Swinderen, *Over den oorsprong en de geschiedenis van de belasting op de floreen in Friesland* (Leeuwarden 1861).
- 4 *Tegenwoordige Staat van Friesland IV* (Amsterdam 1789) 338.
- 5 J.A. Faber, *Drie eeuwen Friesland. Economische en sociale ontwikkelingen van 1500 tot 1800 I* (Leeuwarden 1973) 136.
- 6 *Leuwerderadeels aenbreng h gemaect int jaer 1540*. Mol, J.A. ed. (Leeuwarden 1989) 9-14.
- 7 Zie Mol en Noomen, *Prekadastrale atlas II en III*, 31.
- 8 Voor een uitvoeriger commentaar op de inrichting van de floreenkohieren, zie de inleidingen van Mol en Noomen in de diverse delen van de *Prekadastrale atlas*.
- 9 Zelfs tegenwoordig nog vergaderen de floreenplichtigen van Spanga in Weststellingwerf jaarlijks over de besteding van de baten van het zogenaamde Schoolfonds, zie F. Middendorp, *Na driemaal klokkeppinge. De Westhoek* (Wolvega 1985) 95.
- 10 *Tegenwoordige Staat van Friesland IV*, 367, plakkaat van 10 september 1729.
- 11 Daarbij moet men er overigens wel rekening mee houden dat er tussen 1848/1850 en 1832 nogal wat percelen vernummerd zijn vanwege splitsing en deling in verband met bijvoorbeeld de aanleg van wegen, de bouw van huizen, enz. In de floreenkohieren herkent men die percelen aan de hoge nummers. In principe is met behulp van kadastrale bronnen als de suppletoire aanwijzende tafel (SAT) en het percelenregister (nr. 71) eenvoudig uit te zoeken uit welke oorspronkelijke percelen de gewijzigde kavels waren samengesteld. Zie hiervoor P. Kruizinga, 'De kadastrale legger en aanverwante bronnen, 1812-1990' in: G.A.M. Van Synghel ed., *Broncommentaren* 3 (Den Haag 1997) 27 e.v.
- 12 O. Postma, *De Friesche kleihoeve. Bijdrage tot de geschiedenis van den cultuurgrond vooral in Friesland en Groningen* (Leeuwarden 1934) 8-9, 19-36. De methode is later verder uitgewerkt in D.J. van der Meer, 'Beknopte handleiding voor het bepalen van de ligging van huizen en boerderijen', *Genealogysk Jierboekje* (1971) 19-21.
- 13 Zie het literatuuroverzicht in Mol en Noomen, *Prekadastrale atlas II en III*.
- 14 Wie specifiek onderzoek wil verrichten voor de nog niet behandelde gemeenten, neme even contact op met de Fryske Akademy. Materiaal van de in voorbereiding zijnde delen kan zonder bezwaar geraadpleegd worden.
- 15 Over de uitoefening van het stemrecht in Friesland in de zeventiende en acht-

- tiende eeuw, zie C.J. Guibal, *Democratie en oligarchie in Friesland tijdens de Republiek* (Assen 1934) 62-85.
- 16 Over dergelijke en andere praktijken van de aristocratie om stemmen te vergaren, zie Faber, *Drie eeuwen Friesland I*, 356 e.v.
 - 17 *Tegenwoordige Staat van Friesland IV*, 372.
 - 18 E.J. Winter e.a., *Florencohier Weststellingwerf 1858: eigenaren en gebruikers van de soolsteden* (Wolvega 1989) 4-5.
 - 19 M.J.E. Blauw, *Van Friese grond. Agrarische eigendoms- en gebruiksverhoudingen en de ontwikkelingen in de Friese landbouw in de negentiende eeuw* (Leeuwarden 1995) 28 e.v.
 - 20 Een handzaam overzicht van al deze in archieven bewaard gebleven administraties biedt P. Nieuwland, *Gids voor genealogisch onderzoek* (Leeuwarden 1979).
 - 21 Uitvoerig hierover *Tegenwoordige Staat van Friesland IV*, 328-519, in het bijzonder 372 e.v. Vergelijk Faber, *Drie eeuwen Friesland I*, 134 e.v.
 - 22 Blauw, *Van Friese grond*, 66 e.v.
 - 23 Uiteengezet in P.N. Noomen en J.A. Mol, 'Die Bedeutung des friesischen Katasters von 1511/1640 für die historische Siedlungsforschung', *Siedlungsforschung. Archäologie-Geschichte-Geographie* 14 (1996) 217-233.
 - 24 Postma, *De Friese kleihoeve*, 19-36; Van der Meer, 'Beknopte handleiding'.

BIJLAGEN

A Vindplaatsen

De floreenkohieren zijn steeds in twee exemplaren opgemaakt, waarvan een in de centrale provinciale belastingadministratie werd bewaard en een in de administratie van de respectievelijke gemeente (grietenij of stad). De centraal bewaarde serie is te raadplegen in het Rijksarchief in Friesland, in de archieven van Gewestelijke bestuursinstellingen van Friesland 1580-1795, inv. nrs. 3174-3682. In de inventaris onder dezelfde titel (Leeuwarden 1998), op naam van S.P. de Jong, J.A. Schuur en P.M. Peucker, staan ze beschreven als 'kohieren van de floreenrente, 1700-1861, en stemkohieren (1640/1698) 1708-1799, 507 banden en delen'. De inventaris is opgenomen als nr. 3 in de serie *Inventarissen van de archieven van gewestelijke bestuursinstellingen van Friesland 1498-1961*. De gemeentelijke exemplaren bevinden zich alle in de archieven van de betreffende gemeenten.

B Gedrukte bronnen en literatuur

- Blauw, M.J.E., *Van Friese grond. Agrarische eigendoms- en gebruiksverhoudingen en de ontwikkelingen in de Friese landbouw in de negentiende eeuw* (Leeuwarden 1995).
- Faber, J.A., *Drie eeuwen Friesland. Economische en sociale ontwikkelingen van 1500 tot 1800*, 2 dln. (Leeuwarden 1973).
- Guibal, C.J., *Democratie en oligarchie in Friesland tijdens de Republiek* (Assen 1934).
- Kruizinga, P., 'De kadastrale legger en aanverwante bronnen, 1812-1990', in: G.A.M. Van Synghel ed., *Broncommentaren 3* (Den Haag 1997) 17-74.
- Leeuwen, J. van ed., *Beneficialboeken van Friesland*, 2 dln. (Leeuwarden 1850).
- Leuwerderadeels aenbrenggh gemaect int jaer 1540*. Mol, J.A. ed. (Leeuwarden 1989).
- Meer, D.J. van der, 'Beknopte handleiding voor het bepalen van de ligging van huizen en boerderijen', *Genealogysk Jierboekje* (1971) 19-21.
- Middendorp, F., *Na driemaal klokkeppinge. De Westhoek* (Wolvega 1985).
- Mol, J.A. en P.N. Noomen, *Prekadastrale Atlas fan Fryslân. De pleatsen fan 1700 en 1640 neffens de floreen- en stimkohieren* (Leeuwarden 1988-).
- Mol, J.A. en P.N. Noomen, 'De Prekadastrale atlas fan Fryslân', *Caert-Thresoor 17* (1998) 33-37.

- Nieuwland, P., *Gids voor genealogisch onderzoek* (Leeuwarden 1979).
- Noomen, P.N. en J.A. Mol, 'Die Bedeutung des friesischen Katasters von 1511/1640 für die historische Siedlungsforschung', *Siedlungsforschung. Archäologie-Geschichte-Geographie* 14 (1996) 217-233.
- Postma, O., *De Friesche kleihoeve. Bijdrage tot de geschiedenis van den cultuurgrond vooral in Friesland en Groningen* (Leeuwarden 1934).
- Postma, O., 'Over aanvang en eerste tijd van de floreenbelasting in Friesland', *De Vrije Fries* 42 (1955) 132-143.
- Postma, O., 'De Saksische Jaartax in Friesland', *De Vrije Fries* 35 (1939) 51-82.
- Swinderen, J.H.F.K. van, *Over den oorsprong en de geschiedenis van de belasting op de floreen in Friesland* (Leeuwarden 1861).
- Tegenwoordige Staat van Friesland IV* (Amsterdam 1789).
- Vries, B.H. de, *Gids voor onderzoek naar de geschiedenis van onroerend goed in Friesland* (Leeuwarden, Ryksargyf, 1997).